

RONALD GRIGOR SUNY

Michigan, Chicago ve daha pek çok saygın üniversitede tarih dersleri verdi. Ünlü Ermeni kompozitör ve etnomüzikolog Krikor Mirzayan (Mirzoev) Süni'nin torunudur. Uzmanlığını Sovyetler Birliği'nde Rus olmayan halklar üzerine yapmış olan Suny, *The Baku Commune, 1917-1918: Class and Nationality in the Russian Revolution* ve *The Making of the Georgian Nation* ve daha pek çok kitap yazdı. *Transcaucasia, Nationalism and Social Change* ve *The Russian Revolution and Bolshevik Victory* gibi kitapların editörlüğünü yapan Suny, Stalin'in gençliği ve Sovyetler sonrası Rusya üzerine kitap çalışmalarını sürdürüyor. Suny'nin 1993 yılında basılan ve modern Ermeni kimliği ve milliyetinin inşasını incelediği *Looking Toward Ararat: Armenia in Modern History* kitabı, 2015 yılında Aras Yayıncılık tarafından *Modern Tarihte Ermenistan: Ararat'a Bakmak* adıyla yayımlandı. Suny, ABD'de, Michigan eyaletinde bulunan Ann Arbor kentinde yaşamaktadır.

u s u l g e r e ğ i

Bu kitap, Ronald Grigor Suny'nin 2015 yılında ABD'de yayımlanan "*They Can Live in the Desert but Nowhere Else*" *A History of the Armenian Genocide* (Princeton University Press) adlı eserinin çevirisidir.

Metinde Türkçe olmayan kelimeler *italik* dizildi. Latin alfabesi ile yazılmayan dillerdeki yer ve kişi adları Türkçe çevriyazı kurallarına ve özgün telaffuzlarına göre dizildi. Bazı yerlerin günümüzdeki adları köşeli parantez içerisinde verildi.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un *Ana Yazım Kılavuzu* (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay'ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*'ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

ANCAK ÇÖLDE
YAŞAYABİLİRLER
BİR SOYKIRIMIN TARİHİ

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Z
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - 174

Ancak Çölde Yaşayabilirler
Bir Soykırımın Tarihi
Ronald Grigor Suny
“*They Can Live in the Desert but Nowhere Else*”
A History of the Armenian Genocide

Çevirmen
Ebru Kılıç

Editör
Lora Sarı

Kapak Tasarımı
Aret Gıcır

Kapaktaki Fotoğraflar
Krikor Zohrab, Talat Paşa, Henry Morgenthau, Antranik Ozanyan,
Zaven Der Yeğyan, Armen Garo (Karekin Pastırmacıyan), Adana 1909,
Vahan Papazyan (Goms), Hamidiye Alayları, II. Abdülhamit, Enver ve Cemal
Paşalar, Cemal Paşa, Zabel Yasayan, II. Wilhelm, Gomidas *Vartabed*, Raphael
Lemkin, II. Wilhelm ve Enver Paşa Çanakkale’de, Ermeni kadın *fedailer*

© 2015, Princeton University Press

© 2016, Aras Yayıncılık

ISBN 9786055753740

Baskı

Sena Ofset: 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (212) 613 38 46 / Sertifika No: 12064

İstanbul, Kasım 2016

ANCAK ÇÖLDE
YAŞAYABİLİRLER
BİR SOYKIRIMIN TARİHİ

RONALD GRIGOR SUNY

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN
EBRU KILIÇ

*Armena'ya,
hayat boyu yol arkadaşıma*

İçindekiler

Teşekkürler	9
Giriş	11
Kaynaklar ve Notlar	23
1 İmparatorluk	27
2 Ermeniler	57
3 Ulus	92
4 Büyük Güçler	120
5 Devrim	172
6 Karşıdevrim	206
7 Savaş	241
8 Yerinden Etme	281
9 Soykırım	317
10 Yetim Ulus	365
Sonuç: Düşünülemez Olanı Düşünmek: Soykırım	387
Tarihçilerden Ermeni Soykırımı'na Bakış: Bibliyografik Bir Tartışma	404
Notlar	412
Dizin	498

Teşekkürler

Bu kitap henüz gelişmemiş tartışmalardan çıkıp tamamına ermiş bir taslak haline gelene dek onu okumak, hakkında yorumda bulunmak isteyen dostlarım ve meslektaşlarım olduğu için şanslıyım. Bunlar arasında Jeanne Adanır, Ayhan Aktar, Kevork Bardakjian, Donald Bloxham, Yaşar Tolga Cora, Valerie Kivelson, Norman Naimark, Murat Özyüksel, Rolf Hoffeld, Uğur Ümit Üngör ve Eric D. Weitz yer alıyor. Fatma Müge Göçek ve Eric Jan Zürcher taslağı titizlikle incelediler, Türkçe kaynaklar ve Osmanlı tarihinin incelikleri hakkında düzeltiler yapıp yorumlarda bulundular. Aynı şekilde Bedross Der Matossian hikâyenin Ermeni, Osmanlı Yahudisi ve Arap taraflarına ilişkin derin bilgisini aktardı. Ermeni-Türk Araştırmaları Atölyesi'nin (WATS) ilk sekiz toplantısına katılan meslektaşlarım ve araştırmacı dostlarım sayılamayacak kadar farklı şekillerde bu kitabın ortak yazarı oldular. 1915'te olup bitenler hakkında çok daha az şey bildiğimiz bir dönemde bir araya gelmiştik, olup bitenlerin neden olduğunu birlikte araştırdık. Birçoğu Ermeni, Türk, Osmanlı tarihinin incelikleri hakkında benden çok daha bilgilidir, onların titiz okumaları ve yaptıkları yeni kurgulamalar bu çalışmanın ortaya çıkarılmasına esaslı katkılarda bulundu. Kaynakları araştıran, Soykırım öncesindeki, sırasındaki ve sonrasındaki olayların olmazsa olmaz bir kronolojisini derleyen Michigan Üniversitesi'ndeki olağanüstü araştırma asistanım Aaron Bekemeyer'e özel olarak teşekkür etmek istiyorum. Son derece güvenilir bir olgu ve dipnot kontrolörü olan Adam Stone'un çalışması onunkini tamamladı. Soykırım hakkındaki konferanslarımı dinleyen, kuşkuları ve sorularıyla düşüncelerimi keskinleştiren öğrencilere ve dinleyicilere de teşekkür ediyorum.

Bu kitabın hazırlanmasına ve tamamlanmasına pek çok kişi ve kurum yardımcı oldu. Editörlerim Eric Weitz ve Brigitta van Rhein-

berg beni bu kitabı yazmaya teşvik ederek (aslında bunda ısrar ederek) bu projeyi başlattılar. Bu uzun ve zorlu araştırma süreci boyunca beni desteklediler. Michigan Üniversitesi'ndeki Ermeni Araştırmaları Programı ve Tarih Bölümü en yakın meslektaşlarım ve dostlarımla çalıştığım evim oldu. Bu kitabın yazımını, akademik izne ayrıldığım yıl (2013-2014), Amerika Birleşik Devletleri Holokost Anma Müzesi'nin İleri Holokost Araştırma Merkezi'nde (Everett ve Marian Gordon burslu araştırmacısı olarak), Berlin'deki benzersiz Amerikan Akademisi'nde (Anna-Marie Kellen burslu araştırmacısı olarak) ve Wilson Akademisyenler Merkezi Kennan Enstitüsü'nde (kısa dönemli akademisyen olarak) cömert bir destekle sundukları yatılı araştırma bursları sayesinde tamamladım.

Bu kitabın yazımı sırasında kızlarım Sevan Siranoush Suni, Anoush Tamar Suni ve ben kendi trajedimizi yaşadık, sevgili eşim, kızlarımın annesi Armena Pearl Marderosian'ı kaybettik; bir dostumun "içinde hiçbir kötülük yoktu" diye hatırladığı bir kadını Armena. Hastalanmadan bir yıl önce, sanki önceden bilirmiş gibi, tarihsel Ermenistan'ı ziyaret edip atalarımızın geldiği yerleri –Van, Arapgir, Diyarbakır– görmem için ısrar eden o olmuştu. Bu kitap, ve onsuz geçirdiğimiz yıllar boyunca üçümüzün yaptıkları, olağanüstü bir cömertlik ve nezaket, olumlu bir bakış ve cesaret sahibi bu kadına adanmıştır.

Giriş

Bu hikâye, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni Soykırımı'nın neden, ne zaman ve nasıl olduğunun hikâyesidir. Kitlese katliam ve savaş durumlarında basitleştirmeler kolaycı suçlamalara ve masumiyet varsayımlarına yol açar. Karmaşıklığı kabullenip, bir yandan da onun dolambaçları arasında temel aktörleri bulmaya çalışmak olayları daha iyi anlamamızı sağlar. Burada anlatılan hikâye bir tarihsel geçiş anının hikâyesidir; imparatorlukların kendilerini, uluslar ve ulusal devletler tarafından iktidar ve meşruiyet kaynaklarına meydan okunan, dönüştürülen bir dünyaya ayak uydurma çabası içinde buldukları bir dönemin hikâyesidir. Gelgelelim bu imparatorluklar ayak uydurmaya da, vazgeçmeye de hazırlıklı değillerdi; daha sonraki tarihlerde milliyetçiliğin, halkların yetki ve güç sahibi olmasının, miras alınan ayrıcalık ve hiyerarşi yerine eşitlik ve meşruiyete dayalı rejimlerin karşı konulamaz baskıları olarak görünen şeye boyun eğmeye hazır değillerdi. Geriye dönüp baktığımızda, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi ve ona tabi ulusların yükselmesi, tarihsel olarak kaçınılmaz görünür. Ama on dokuzuncu yüzyılın son, yirminci yüzyılın ilk yıllarındaki aktörlerin izleyebilecekleri birçok yol vardı. Bu kitapta, farklı bir biçimde davranabilecekken, aksine yıkım ve çöküşe giden bir yol izlemeye karar veren siyasal aktörlerin o tercih anları araştırılıyor.

Zor bir geçmişin telafisi, çarpıtıcı safsatalarla insani bir trajedinin muazzam boyutlarını inkâr eden ya da küçültülen “hafıza katillerine” karşı bir meydan okumadır.¹ Uluslar ve devletler uzun süredir, kendi kökenlerine, altın çağlarına, kahramanlıklarına, zaferlerine ilişkin, kimi zaman daha dürüstçe bir tavırla, mitler ve hikâyeler uydurma işini yürütmüş, bir yandan da yenilgiler ve başarısızlıkların, hatta kitlese katliamların izlerini silmeye çalışmışlardır. Yaşadığımız dönemde yeni gibi görünen şeyse, ileri sürülen iddiaların yüzüzlüğü, olayı

GİRİŞ

gerçekleştirenlerin apaçık kinikliği ve kitlesel basın yayın kurumları, filmler ve internet yoluyla kitlelere ulaşabilme potansiyelleridir. Tarihçiler de kaçınılmaz olarak bu imge ve söz savaşının içine çekilmiştir. Siyasal ve kişisel aklanma amaçlı kötü tarihe karşı kullanılacak yegâne silah, sonuçta kanıtlara dayalı bir anlatı ortaya koyan, bilinmesi mümkün olanları analiz eden titiz bir araştırmadır. Kullanılabilir geçmişlerin ve tercih edilen gerçekliklerin yayılması tarihçiler açısından zorluk çıkarıcı bir şeydir. Tarihçiler, entelektüel kurgular dünyaya ilişkin titiz ve doğru okumalardan çok uzağa düştüğünde, hiç değilse tehlikenin pusu kuracağı düşüncesiyle bir nebze teselli bulabilirler. Zira gerçekliğin geri tepmek gibi pis bir huyu vardır.

Tarih sürekli yeniden yazılır, hatta bu zorunludur, ama Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Ermenilerin akıbeti gibi bazı örneklerde tarihin yeniden yazılması, uzlaşmazmış gibi görünen, birbirinden ayrı ve çelişkili iki anlatının ortaya çıkmasına neden olmuştur. "Ermeni" bakış açısını destekleyen tarihçiler ile "Türk" bakış açısını destekleyenlerin ürettiği literatür aslında temel olguların birçoğunda birbirini tutsa da çeşitli yazarlar yıllardır farklı unsurları vurgulamış, genel olarak ya olayların nedenlerine ilişkin açıklama yapmaktan kaçınmış ya da sistematik veya sarih bir şekilde ele alınmamış bir görüşü, açıklama olarak ortaya koymuştur. Türk devleti ve soykırım kavramını reddeden az sayıda tarihçi, bu trajedinin, savaş zamanında, devletin bekasının söz konusu olduğu bir dönemde, bir hükümetin, isyancı ve ayrılıkçı bir nüfusa verdiği akla yatkın ve anlaşılabilir bir cevabın sonucu olduğunu savunmaktadır. *Raison d'etat* isyanın bastırılmasını haklı çıkarmış, kitlesel katliam (bugününün modasıyla "savaş zaiyatı") savaş hattının gerisinde düzeni tesis etmeye yönelik meşru çabaların talihsiz tortusu olarak açıklanmıştır. 1915 Soykırımı'nı tanıyanların inkârcı diye nitelediği bu tutum şöyle özetlenebilir: Soykırım olmadı, bunun suçlusu Ermenilerdi. İmparatorluk için tehlike yaratan isyancı, ayrılıkçı bir tebaaydılar ve hak ettiklerini aldılar.² Genellikle Rus İmparatorluğu'ndan dış kışkırtıcılar Ermenilerin milliyetçi ve ayrılıkçı tutkularını kışkırtana kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ile dinsel azınlıklar arasın-

da nispeten barış ve uyum hâkimdi. Yine de (inkârcıların iddiasına göre), Ermeniler ve Rus müttefiklerinin yarattığı varoluşsal tehdide rağmen, Jöntürk rejiminin bir halk olarak Ermenileri ortadan kaldırmak gibi bir niyeti ya da çabası olmadı.³

Öte yandan, Ermenilere yakınlık duyan birçok tarihçi, Türklerin izlediği politikaların kurbanlarına herhangi bir sorumluluk biçen açıklamalardan uzak durmuştur. Ermeni yazarlar ve akademisyenlerin çoğunluğu kitlesel sürülmeler ve katliamların Jöntürk makamlarınca emredildiği ve gerçekleştirildiği, bu olayların yirminci yüzyılın ilk büyük soykırımını oluşturduğu görüşünü savunmuştur.⁴ Soykırım'ın arkaplanı ve nedenlerine ilişkin nüanslı bir değerlendirme meydanı inkârcılara bırakmış gibi görüldüğünden, özellikle Ermeni akademisyenler Jöntürklerin eylemlerinde bir mantık görmeye yanaşmazlar.⁵ Açıklamanın akılcılaştırma olduğu, akılcılaştırmanın da inkârcı konumun haklı çıkarılmasına vardığı ileri sürülür. Bir açıklama ileri sürüldüğünde, ya özselci (Türkler imparatorluklarının hâkimiyetini korumak için katliama ve sistematik cinayete başvuran insanlardır, gibi) ya da cinayetlerin temel nedeninin din ya da etnisite olduğu yönünde argümanlara başvurulur. Birçok yorumun dibinde derin, silinemez kültürel nitelikler yatar.

En sinsi argüman, Türk ve Ermeni olmak üzere, iki milliyetçi hareketin tartışmalı bir toprak parçası olan doğu Anadolu üzerinde bir çatışmaya girdiğinden dem vurur.⁶ Önde gelen İslam tarihçisi Bernard Lewis şunları yazmıştır:

'Türlklere göre' Ermeni hareketi, en ölümcül tehlikeydi. Fethettikleri Sırp, Bulgar, Arnavut ve Yunan topraklarından gönülsüzce de olsa çekilebilmişler, uzak vilayetleri terk etmişler, imparatorluğun sınırını daha yakına taşımışlardı. Ama Türkiye'nin Asya'daki topraklarında Kafkas sınırından Akdeniz sahiline dek yayılmış Ermeniler Türk anayurdunun tam kalbinde yatıyorlardı, bu topraklardan vazgeçilmesi, Türk devletinin küçülmesi değil, çözülmesi anlamına gelecekti. Çözülemez bir biçimde iç içe geçmiş Türk ve Ermeni köyleri yüzyıllardır komşuluk ilişkileri içinde yaşamıştı. Şimdi aralarında amansız bir mücadele başlamıştı, iki ulus tek bir anayurdun sahibi

GİRİŞ

olmak için mücadele ediyordu ve bu mücadele bir buçuk milyon Ermeni'nin silinip gittiği korkunç 1915 Holokostu'yla son bulacaktı.⁷

Osmanlı yöneticilerinin algıladıkları Ermeni tehlikesine karşı kitlesel bir şiddete başvurmalarının nedenini serinkanlı ve dengeli bir yaklaşımla anlamaya çalışmış gibi görünen Lewis, bir Türk ulus-devletinin meşruiyetini ve fiili varlığını varsayan bir dil kullanarak Ermenileri “[Türk] vatanına daha yakın” bir konuma, “Türk anayurdunun kalbine” yerleştiriyordu. Bu şeffaf paragrafta Lewis, Anadolu'nun tarihini yeniden yazmış, burayı ilk sakinleri Ermeni ve Kürt olan bir toprak olmaktan çıkarıp Ermeniler ve Kürtlerin, Orta Asya yerine Anadolu'yu anayurt ilan edecek Türklerin ulusal hevesleri önünde bir engel oluşturduğu bir diyar haline getirmişti. Lewis'in dili, imparatorluk mantığı içinde gelişen ve bu mantığın hâlâ işlediği siyasal yapılarda bile bir tür evrensel geçerliliği varmışçasına, milliyetçilik mantığına yaslanır.

Osmanlı İmparatorluğu 1915'te daha homojen bir Türk-İslam devleti olmaya doğru ilerliyordu, bunun nedeni büyük ölçüde Balkanlarda Hıristiyan nüfusun yerleşik olduğu topraklarını kaybetmesiydi. Ne var ki Osmanlı İmparatorluğu geniş Arap, Kürt, Yahudi ve Hıristiyan topluluklar barındıran çokuluslu bir emperyal devlet olarak kalmıştı. Nasıl tanımlanırsa tanımlansın, ulusun başlıca siyasal meşruiyet kaynağı olduğu yönündeki Batılı kanaatin giderek hâkim olduğu güçlü ulus-devletlerden oluşan bir uluslararası sistem içinde yer alan Osmanlılar çaresizce bir tutunma yolu arıyordu. Ama Lewis'in etnik homojenlik mefhumunu gelecekte kurulan Kemalist tipte ulusal bir cumhuriyetin dayanağı olarak, Ermenilerin imha anına yerleştirmesi tarihdışı ve anakroniktir.

Bu kitapta ileri sürdüğüm argüman farklıdır: Soykırımı gerçekleştiren Jöntürkler başka ne olurlarsa olsunlar tam anlamıyla Türk etnomilliyetçiler ya da dinci bağnazlar değillerdi, temelde kendi kendilerini Osmanlı modernleşmecileri olarak görüyorlardı. Etnik bir ulus-devletin kurucularından ziyade en başta devlet emperyalistleriydiler, imparatorluk muhafızıydılar. Hâlâ denetimleri altında tuttukları Arap topraklarından vazgeçmek ya da Hıristiyan ve Yahu-

di tebaayı tamamen ortadan kaldırmak gibi bir düşünceleri yoktu; 1918’de fırsat çıktığında Jöntürkler kuzeye ve doğuya doğru ilerleyip Kafkasya’ya girmeye, diğer Müslüman ve Hıristiyan halkları kullanarak tampon devletler yaratmaya hazırды. Öte yandan, Jöntürkler zamanla, Müslümanların, özellikle de Türklerin imparatorluğu yönetmeye en uygun halk olduğuna, Müslümanların, özellikle de Türklerin Osmanlı devletinin en güvenilir destekçileri olduğuna inanır olmuşlar, eşitlikçi Osmanlıcılığın siyasal bir hayal olduğuna kendi kendilerini inandırmışlardı. Ayrıca, Ermenilerin, daha sonra da Rumların sürülüp çıkarılması, Kemalist devletin, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti’nin temelini hazırlamıştı; hayatta kalan Jöntürklerin birçoğu cumhuriyetin kurucuları arasında yer aldı. Mustafa Kemal’in etnomilliyetçiliği etnik olarak homojen bir Türk ulusu yaratma girişimiydi; gerçi Türkler bu topraklara henüz ayak basmadan çok daha önce doğu Anadolu’da yaşayan ve 1915 sonrasında, bir zamanlar Ermenilerin elindeki topraklara yayılan milyonlarca Kürt’ün varlığı bu hevesi boşa çıkaracaktı.

İdeal biçimleriyle ulus ve imparatorluk siyasal yelpazenin iki ucunda yer alır, ama fiili tarih içinde farklı zamanlarda ve farklı biçimlerde birbirlerini etkilemişler, güçlendirmişler veya sekteye uğratmışlardır. On dokuzuncu yüzyılın liberal devletleri emperyalizmle uzlaşmayı ve işbirliği yapmayı başarmıştır. Kendi ülkelerindeki temsil kurumların nimetlerinden faydalanan ve kendilerini demokrasiler olarak şekillendiren Büyük Britanya, Fransa, Belçika ve Hollanda, denizaşırı imparatorluklarında etkili (ve sıklıkla da acımasız) emperyal güçler olabiliyorlardı (öyleydiler). Anayurtta “medeniyet”, Afrika, Asya ve Karayiplerin yerli halklarının zalimce ve baskıcı bir biçimde sömürülmesine paralel olarak serpilip gelişmişti. Hem Rus hem Osmanlı imparatorlukları, imparatorluğu modernleştirme ve ulusallaştırmaya, onu bazı noktalarda daha medenice birleşmiş ve bütünlüklü hale getirmeye, daha *Rusiski* (çarın bütün tebaasını kapsar) ya da *Osmanlı* (etnik Türk değil de Osmanlı) kılmaya, bazı noktalardaysa etnik olarak daha homojen, daha *Ruski* (etnik Rus) ya da *Türk* (etnik Türk) yapmaya yönelik kararlı, tesadüfi ve nihayetinde

GİRİŞ

boşa çıkan girişimlere örnek teşkil eder. Her iki örnekte de Fransa ya da Kemalist Türkiye Cumhuriyeti'nde olduğu gibi etno-ulusal bir devlet yaratmaya yönelik açık, hatta uygulanabilir bir program bulunmuyordu; onların projelerinin imparatorluklar içinde "emperyal uluslar" yaratmak olarak nitelenmesi daha doğru olur. İmparatorluk devam edecekti, ama milliyetçilik ve ulus-devletler çağı denilen, ama imparatorluklar çağı olarak anmanın daha doğru olduğu modern çağa uygun bir biçim alacaktı.⁸ Modernleşme çabaları birbirini izledi (Osmanlı devletinin teşvik ettiği, Tanzimat diye bilinen Batı yönelimli reformlar, Hamidiye İslam ittifakı ve Jöntürklerin yozlaşmış mutlakiyetçiliğe dönüşen ilk anayasacılık girişimleri) ve Türk olmayanlar sarsıntılı bir coğrafyada kendi yerlerini tayin etme çabasına girdi.

Sonunda Ermenilerin sürülmesi ve kitlesel olarak öldürülmesi, Rumlarınsa kovulması, nispeten homojen bir Müslüman nüfus (Türkler, Kürtler, Çerkesler ve diğerleri) yarattığı ve bir Türk ulusal cumhuriyetinin kurulmasıyla sonuçlandığı için, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinin tarihi, orijinal, otantik bir Türk ulusunun doğuşunun daha önceki yüzyıllara yerleştirildiği, organik bir milliyetçi anlatıda özetlenir. Bunun sonucunda, Tanzimat, Abdülhamit ve Jöntürk dönemlerindeki emperyal yenilenme girişiminin benzersiz anları anlatıdan silinir. Bu kitap, imparatorluğun çeşitli halklarının yeni ulusal tahayyüllerini, devlet makamlarının yeni tür bir imparatorluk inşa etme çabalarını ve nihayetinde yüz binlerce Osmanlı Ermenisi ve Süryanisinin yıkımını içeren bu anların yeniden kurgulanmasını amaçlıyor.

Geçen on beş yıl içinde, kesinlikle yirmi birinci yüzyılın başlangıcından bu yana, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına ve Ermeni Soykırımı'na ilişkin tarihyazımında büyük adımlar atıldı. 2000 yılında, Ermeni, Türk ve Kürt akademisyenlerin işbirliği olasılığına ilişkin derin şüphelerin beslendiği bir ortamda, Chicago Üniversitesi'nde ilk kez toplanan Ermeni-Türk Araştırmaları Atölyesi (Workshop in Armenian-Turkish Studies/WATS) farklı milliyetlerden ve tarihsel ekollerden toplumbilimciler arasında tartışmaların ve işbirliğinin öncülüğünü yaptı.⁹ Aynı zamanda yeni inkarcılık biçim-

leri ortaya çıkmışsa da, Ermeni, Türk, Kürt, Avrupalı ve Amerikalı akademisyenlerin çalışmaları geniş bir belgesel malzeme dağarcığı yaratmıştır. Bir arşiv belgeleri seli, 1915'te neler olduğuna ve neden olduğuna ilişkin ampirik anlayışı değiştirdi.¹⁰ Arşivlere dayalı monografiler ve sentez yoluya ustaca tasarlanmış çalışmalar, Ermeni Soykırımı'nı anlamamızı ilk kez mümkün kılmıştır.¹¹ Soykırım üzerine çalışan öncü Türk akademisyen olarak Taner Akçam'ın özetlediği üzere "Bütünlüğü içinde ele alındığında, Osmanlı ve Batı arşivleri iktidar partisi İttihat ve Terakki'nin Anadolu'nun etnik ve dinsel olarak homojenleşmesini öngören, Ermeni nüfusunun yok edilmesini amaçlayan bir politikayı bilinçli olarak izlediğini doğrulamaktadır."¹² Birçoğu WATS'ın emektar isimleri arasında yer alan Türkiye'deki akademisyenler cesurca (ve hükümetlerinin muhalefetine rağmen) Eylül 2005'te İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde "İmparatorluğun Son Döneminde Osmanlı Ermenileri" başlıklı bir konferans düzenlemiştir.¹³ Akademik çalışmalara karşı tepkiler dinmek bilmemiştir.¹⁴ WATS'ın ve Bilgi Üniversitesi'ndeki konferansın başlıca katılımcılarından biri olan korkusuz Türkiyeli Ermeni gazeteci Hrant Dink, iki halkın sorunlu tarihini anlamının mücadelesini verenlere yönelik kötücül milliyetçi saldırılara kurban gitmiştir. 19 Ocak 2007'de İstanbul'da, genç bir militan gazetesi *Agos*'un önünde Dink'i vurup öldürmüştür.

Herhangi bir soykırımın sicilini doğru bir biçimde sergilemenin siyasi yönlerinden kaçış olmayabilir ve Ermeni Soykırımı çoğu kitle-sel kıyıma göre, sürekli, kasıtlı yalanlamalara daha fazla maruz kalmıştır. Tarihçiler zanaatlarının yükümlülüklerini ne kadar sadakatle izleseler de bu siyasetin içindedirler. Türkiye ve Ermenistan, tarihsel ve güncel kimliklerin inşa ve yeniden inşa çabası içinde olduğundan, yirminci yüzyıldaki doğuşlarının travmalarıyla uğraşmak zorundadırlar. Bu iki ülke ve onların hem kendi ülkelerindeki hem diasporadaki halkları, geçmişte beş yüzyıldır olduğu gibi şimdi ve gelecekte yana yaşamaya yazgılıdır, kaderleri iç içe geçmiştir, benlik duyguları ötekine yakından sarmalanmıştır. Her iki ulusun yaşadıkları geçmişi inşa etmek için çok şey yapmış olan tarihçiler açısından yeniden